

A *harmadik csoportba* azok a feladatok tartoznak, amelyekben a folytonos mennyiséget szakaszoló diszkrét pontok időben vagy térben nem egyenletesen helyezkednek el. Az ilyen feladatok megoldásának kulcsa a szakaszolás szabályának a feladat feltételeivel összhangban történő alkalmas átfogalmazásában rejlik. Az ilyen típusú feladatok megoldása már átlagon felüli problémamegoldó készséget igényel.

- C/1 Egy baktériumfajta öt perc alatt megduplázza önmagát. Reggel nyolckor ilyen baktériumokat raktunk egy fiolába, amely éppen délre lett tele. Mikor volt negyedig a fiola?
*Délben: tele van a fiola.
Öt perccel korábban, 11 óra 55 perckor: félig van a fiola.
Öt perccel korábban, 11 óra 50 perckor: felének a feléig, azaz negyedéig van a fiola.*
- C/2 A tavirózsa egy tavon minden nap a másfélszeresére nő. A kilencedik napon ellepi a tó teljes felületét. Hányadik napon nővi be a tó felszínének négykilencedik részét?
- C/3 Egy alföldi falu postása munkanapokon mindig ugyanakkor indul az autóbusz-megállóhoz a küldeményekért. A busszal egyidőben szokott odaérni, s rögtön indul vissza a postaszákkal. Egy alkalommal az autóbusz korábban érkezett, ezért a posta felé tartó egyik utas szívességből magával vitte a postaszákokat. Az utas és a postás az autóbusz érkezése után 4 perccel találkozott. A postás átvette a küldeményeket, azonnal visszafordult, így a szokáshoz képest 10 perccel előbb érkezett a postára. Hány perccel érkezett korábban ezen a napon az autóbusz a szokásosnál?
Alföldi faluról lévén szó, feltehetjük, hogy az út a posta és az autóbusz-megálló között vízszintes, és a megtételéhez szükséges időtartam független az iránytól (posta - megálló, illetve megálló - posta). Tegyük fel, hogy a Petőfi-szobor előtt találkozott a küldeményt cipelő utas és a postás. Nyilván azért érkezett 10 perccel előbb vissza a postás a szokásosnál, mert a Petőfi-szobor és az autóbusz-megálló közötti utat sem oda, sem vissza nem kellett megtennie. Ezért amikor a Petőfi-szobornál van a postás, akkor az autóbusz szokásos érkezési időpontjáig még 5 perc van hátra. Tehát, ha pont akkor érkezett volna az autóbusz, akkor 5 perccel jött volna korábban. De már 4 perccel korábban megérkezett, hiszen ennyi ideig hozta az utas a küldeményt. Ezek szerint az autóbusz 9 perccel érkezett korábban a szokásosnál. Felmerülhet a kérdés, hogy az autóbusz-megálló és a Petőfi-szobor közötti út megtételéhez miért van különböző időtartamra szüksége a postásnak (5 perc) és az utasnak (4 perc). Erre vonatkozóan a feladat szövege korrekt, nincs is okunk ezt feltételezni. Gondoljunk például arra, hogy az utas siet haza a családjához, míg a postás munkaidőben gyalogol.

DR. H. TÓTH ISTVÁN
Tanítóképző Főiskola
Kecskemét

A kiejtéstanítás gyakorlatának alapozása

BESZÉDRITMUS- ÉS IDŐTARTAM-GYAKORLATOK

A légzéstechnikai és az artikulációs gyakorlatok megismerése, illetőleg megismertetése, továbbá a mindennapi gyakorlatban történő realizálása igen sok feladatot, kompenzációs tennivalót jelent a tanító számára (is).

A most bemutatásra kerülő kiejtéstanítási problémák összefüggenek egymással, ezért is történik egyszerre a felvezetésük. Gondoljuk végig: a *beszédritmus* kérdése *s az időtartam-gyakorlatok* ügye valóban *szervesen kapcsolódó anyanyelv-pedagógiai feladatok*at jelentenek a mindennapok során.

A BESZÉDRITMUS – GYAKORLATOK

Ismérvek – Háttérinformációk

Normakövető beszédünk ritmusára a *rövid és a hosszú szótagok* megkülönböztetése a jellemző. Ennek alapja a beszédhangok időtartama.

Rövid a szótag akkor,

ha rövid a szótagban levő magánhangzó, pl.: le, pici, tavasz stb. Jele: o

Hosszú a szótag akkor,

a) ha hosszú a szótagban levő magánhangzó, pl.: ősz, mér, hálás, stb.;

b) ha a szótagban levő rövid magánhangzót kettő vagy több, illetőleg hosszú mássalhangzó követi, pl.: vett, tartsák, meggy stb.

Jele: —

A rövid és a hosszú szótagok szabályos vagy éppen szabálytalan váltakozása adja beszédünk ritmusát.

Ha valaki minden szótagot egyformán lassan, elnyújtva ejt ki, akkor a beszéde vontatottá válik, (lepegés). Akkor pedig, ha valaki egyformán röviden ejti a magán- és a mássalhangzókat, pattogóvá válik a beszéde. *A pattogás és a lepegés a beszédrítmus hibája.*

Módszerek – Javaslatok

A ritmushibák megelőzése, illetőleg javítása érdekében egymásra épülő ritmusgyakorlatokat végeztessünk. A ritmusgyakorlatok *rendszeres* végzetésével a normakövető ritmosos beszédet alakíthatjuk ki.

Az *egyszerű ritmusgyakorlatok* példaanyagát külön rövid, majd külön hosszú szótagok, azután szósorok köréből válogassuk, például így:

Mondjátok hangosan ezeket a szótagokat!

ma – ha – le – hat – kap – van

be – ne – se – nem – vet – szed

te – mi – ki – mit – sít – visz

rá – lé – ró – vár – jár – méz

tó – kő – tá – hív – szív – szél

mé – tű – tí – híz – sűg – fűt

Cini–cini muzsika,

Táncol a kis Zsuzsika.

Höcc, höcc, katona,

Kinek deres a lova?

– A rövid magánhangzókat valóban röviden szabad ejteni, a hosszúakat pedig tényleg hosszán ejtsék a gyerekek.

– Különböző mozgásokkal, tapssal, kopogással is összekapcsolhatjuk ezt, a tempóváltást is gyakoroltató feladatot.

– A ritmusgyakorlatokat hosszabb szavak, szósorok, szintagmák utánmondásával, továbbá olvasztással is végeztethetjük.

Könnyen elsajátítják a gyerekek a ritmusjeleket o, —, így nemcsak mi rajzolhatjuk a szótagok alá, tanítványainktól is megkövetelhetjük a jelölést, továbbá a jeleknek megfelelő olvastatást. Ezt a tevékenységet erősíthetjük tapsoltatással.

Kék mezőben szép arany nyáj legelész,

Körülötte aranycsobán heverész.

Mi az? /a csillagok és a hold)

☞ Attila, !

Karmoljon meg a cica!

Piri, Piri, Piroška

Hússal szalad a boltba.

ss ltb

billag – ballag

éjjel – nappal

dínom – dánom

térül – fordul

– Ne feledkezzünk el a beszédlevegés és az artikuláció gyakoroltatásáról sem!

– Éreztesdük a hosszú mássalhangzók kanyargó dallamának áradását. Tovaáradó erejüket mondatba építéssel erősíthetjük.

kivágta a rezet
szakasztott az apja
madárláta kenyér
kitették a szűrét

Az összetett ritmusgyakorlatokkal a kiejtési nehézségeket tudjuk kezelni. A ritmus helyes megállapítását, az időtartamnak megfelelő beszédhangképzést, a torlódó magán- és más-salhangzók helyes artikulálását fejleszthetjük. Készítsünk vagy felsőbb osztályba készíttessünk a gyerekekkel ritmusképletet, s ennek segítségével mondják, illetőleg olvassák a példákat:

Tapsoljátok ki ezeket a neveket!

ti-tá	I-rén
ti-tá-ti	I-rén-ke
tá-tá	Lász-ló
ti-ti	La-ci

Lépkedjete a következő nevekre!

3 kicsi lépéssel:	Pe-ti-ke
	Ma-ri-ka
1 rövid+1 hosszú lépéssel:	Mi-hály
	Te-réz

Hogyan lépdeljünk ezekre a nevekre?

Levente, Emőke, Tamás, Ibolya, István, Katalin, Boglárka

A szöveges ritmusgyakorlatok sorába beiktathatjuk a korábbi tréningeket is, például így:

Ritmizáljuk ezeket a szövegeket:

- a ritmusképletnek,
- a szótagjeleknek megfelelően!
Középhangerővel olvassatok!
Ügyeljetek

- a pontos artikulációra;
- az időtartam megtartására!

tá-ti-tá-tá
tá-ti-tá-ti-tá
tá-ti-ti-tá-ti-tá-ti

Ess, eső ess,
Holnap estig ess.

Szomjas a föld, itasd meg!

Esőt, Uram, esőt!

A szegény embernek

Jó pihenő időt!

☞ Aki Szent Mihály-nap után gatyába öltözik,

☞ attól nem kell tanácsot kérni.

A farsangi bálterembe készítségünk keresztül-
kasul kifeszíthető láncdíszeket. ☞ ☞ Fűzzük
fel hosszú, erős madzagra bogyókat, termésce-
ket, ☞ közbe-közbe tegyünk csillag alakú
szalma- vagy gyékénydísz, szalagokat!

- A ritmusérzék hatékony fejlesztői ezek a gyakorlatok, ugyanis a beszéd mellett a taps és a lábmozgás is segíti a helyes időtartam kialakítását és/vagy megtartását.

- Legyen gondunk arra is, hogy a vers mellett a próza szintén kapjon szerepet a ritmusgyakorlatokban, amelyek természetesen a beszédtempót váltakoztató tevékenységek végzetésére is alkalmasak.

- A szempontokat a begyakorlottságnak, a készségnek megfelelően adjuk.

- Érvényesítsük a fokozatosság elvét az utasítások megszoვეgezésekor!

- Az esőkérő mondák pontos, az időtartamnak megfelelő ejtése lehet a fő szempont. Közben járással, tappsal (dobogással) is fejleszthetjük a ritmusérzékét.

- A helyes beszédlelés, az artikuláció és az időtartam gyakoroltatása egészítheti ki ezt a ritmusfejlesztő tréninget, aminek szöveganyaga próza.

Követelmények – Normaalkalmazása

A betűismertetéstől kezd/hetjük a ritmusgyakorlatok végeztetését. Először rövid, majd hosszabb szavakból szerkesztünk példaanyagot. Legyen kiemelt szempontunk a fokozatosság, tehát: szótagok, szavak, szintagmák stb. ritmizált utánmondását, olvastatását végeztessük. A pattogva beszélők a hosszú szótagok ejtésével gyakoroljanak, a lepeggők pedig a rövid szótagok érzékeltetésével.

Versek ritmizált olvastatását készítsük elő azzal, hogy a ritmusképletet, majd a ritmusjelölést maguk a gyerekek végezzék el.

Prózaszöveget is olvastassunk ritmizálva.

Figyeltsük meg a szövegek ritmusát, hiszen a ritmus átütő ereje, lüktetése felfokozottan képes érzékeltetni a hangulatot.

Rendszeresen olvastassunk, mondassunk különböző sebességfokozatokkal (lassú; élénk; pergő) verseket, verses szövegeket. A tempófokozással ne veszélyeztessük a tiszta, normakövető artikulációt.

Követeljük meg a gyerekektől, hogy versmondás alkalmával ne ritmizáljanak, ellenkező esetben veszélyeztetik a hangsúlyok értelem- és érzelmetükröző szerepét.

AZ IDŐTARTAM-GYAKORLATOK

Ismérvek – Háttérinformációk

A hasonló hangzású szavak, kifejezések értelem- és jelentéstükröztetése elképzelhetetlen a beszédhangok helyes időtartamának érzékeltetése nélkül. A magán- és a mássalhangzók rövidségének, illetőleg hosszúságának tudatos megkülönböztetésére tanítjuk meg növendékeinket – annál is inkább –, mivel ezzel a jó helyesírást, valamint az értő verstolmácsolást is alapozzuk.

Az időtartam-gyakorlatokat – elgondolásunk, szemléletünk értelmében – valamennyi tanórán végeztetnünk kell, különös tekintettel a köznyelvi norma megtartására attól függetlenül, hogy a táji kiejtésben milyen variánsok fordulnak még elő.

Módszerek – Javaslatok

Az egyszerű időtartam-gyakorlatok tervezésére, végeztetésére így készülhetünk:

Hasonló hangzású szavakat találunk a táblán.

Olvassátok el ezeket! – néma olvasás

Olvassátok fel őket! – hangos olvasás

– az időtartam-érzékelés fejlesztése

Ejtsétek pontosan

– a rövid és

– a hosszú hangokat!

kar – kár tol – toll

öt – öt hal – hall

kar – kór emberel – emberrel

fiuk – fiúk fejel – fejjel

– Az időtartam-gyakorlatokat osztálykeretben, frontális szervezésben is végezhetjük.

Olvassátok fel ezeket a szavakat!

Ejtsétek pontosan a kiemelt betűknek megfelelő hangokat!

a-á: aloom, áloom, hájas, hájas, banán, csáklya

e-é-i-i: egér, ígér, hírek, sima, hirdetés

r-l: kora, korra, fülel, füllel, törre, törre, szelő, szellő

– Értelmezzük mindig a példaanyagba került ritkán előforduló, archaikus stb. kifejezéseket!

– A beszédtempó változtatásához is hozzájárulhatnak ezekkel a példákkal.

Az összetett időtartam-gyakorlatok előkészítésekor legyünk tekintettel a beszéd komplex jellegére, ezért az artikulációt és a beszédritmust is szempontul választhatjuk, példáulú így:

Ejtsétek pontosan a rövid és a hosszú hangokat!

Ügyeljete

- a beszédleghzésre (Egy levegövétellel mondjuk a példákat!);
- a szájmozgásra (Erőteljes szájmozgással ejtsük a szavakat!);
- a hangkapcsolatokra! (Legyetek tekintettel a beszédben található magán-, illetve mássalhangzókra!)

barátja – bátraknál
dalárda – dÁmvdát
kabátja – járAtják

biggyeszt – rogyant
bosszant – szisszentett
fröccsen – reccsen
garázssal – darázssal

- A hangadással összefüggő gyakorlat a helyes időtartam-kialakítást s a helyesírást is fejleszti.

bánja – bánnya – bányA
adjon – aggyon – agyon
éljen – éjjen – éjen

- Az ajkak erőteljes igénybevételével fokozhatjuk a gyakorlat hatékonyságát.
- A szóvégi konzonánsok redukált ejtésére több gyerek hajlamos, ezért (néha!) a szóvég nyomatékolását kell kérnünk tőlük.

A *szöveges időtartam-gyakorlatok* szöveganyagának kiválasztását elsősorban a gyermekek hibás hangképzése és gyakran előforduló időtartam-tévesztése indokolja.

Jobbik eszed vedd elő,
Csal a gyertyaszszentelő!
Vigyázz, az ég ha ragyog,
Mert jönnek még nagy fagyok!

Az aláhúzással kiemelt adatok is igazolják, hogy nemcsak egyszerű időtartamgyakorlatot jelentenek ezek az időjárásjelölők.

Jöjj fel, hold,
Fényes hold,
Legyen búza bőven,
Jó bor a pincében,
Csengő pénz a zsebemben,
Jöjj fel, hold.

- A holdhívogatóval, pl.: időtartam-megtartást, artikulációfejlesztést, sőt szövegértelmezést (szókincsbővítést) is végezhetünk.

Követelmények – Normaalkalmazás

A magánhangzók és a mássalhangzók időtartamának a pontos ejtésére állandóan hívjuk fel a gyermekek figyelmét, normasértő hangképzésüket rendszeresen és következetesen javítsuk.

Célszerű az időtartam-gyakorlatokat más gyakorlatfajtákkal (pl.: légző, artikulációs stb.) összekapcsolni.

Azokat a szavakat, amelyek a köznyelvben általában helytelenül hangoztatunk, megkülönböztetett figyelemmel kell – helyesen! – gyakorolnunk egyrészt a választékos, művelt, kiejtésre (órákor, utána, bakancs), másrészt a helyesírássra (egyik, kísebb, lesz), szövegtolmácsolásra tekintettel.

A beszédhangok időtartamát sértő nyelvi mintát legtöbbször otthonról hozzák tanítványaink, ezért nagy tapintattal szabad végeznünk ezt a beszédkorrekciós munkát, például a spontán beszédben vagy a félreproduktív szövegek mondatásakor.

IRODALOMJEGYZÉK

1. Dr. H. Tóth István: *Megújul-e kiejtéstanításunk?* Módszertani Közlemények, 1995.5.:216–221., Szeged
2. Dr. H. Tóth István: *A kiejtéstanítás pedagógiája.* In: Kernya Róza (főszerk.): *Az anyanyelvi nevelés módszerei.* Csokonai Vitéz Mihály Tanfőképző Főiskola és Móra Ferenc Könyvkiadó Rt., Kaposvár 1995.